

Karriertípusok és mobilitási csatornák a Magyar Kommunista Párton belül (1945-1989)

A szovjet-típusú politikai rendszerek elemzői sokat foglalkoztak a politikai hierarchia csúcsára, a Politikai Bizottságba és a KB Titkárságába bekerült politikusok jellemzésével, tipizálásával. Karriertípusokat állítottak fel ezen személyek körében¹, patrónus-kliens viszonyok keresésével próbálták a politikai felemelkedéseket, karriereket magyarázni², vagy éppen a PB-tagok által betöltött pozíciók eloszlását figyelve kínáltak alternatív (kiegészítő) történelem-magyarázó lehetőséget az "egyének szerepét túlhangsúlyozó" megközelítések mellett.³

Rövid tanulmányunkban azt szeretnénk szemléltetni, hogy e megközelítési módok egyrészt adott történelmi feltételek között, tehát csak korlátozottan bírnak leíró-magyarázó erővel, másrészt - részben a fentiek miatt is - csak párhuzamosan, egymást nem kizáró módon alkalmazhatók.⁴

Két alapvető kérdésre szeretnénk választ kapni, melyek szorosan összefüggenek, de mégsem azonosak egymással:

1. Milyen karriertípusokat alkothatunk a csúcsra jutott vezetők körében?
2. Milyen utakon, mobilitási csatornákon keresztül jutnak a legfelső szintre ezek az emberek?

Vizsgált mintánk a magyar kommunista párt 1945 és 1989 közti történetében a Politikai Bizottságba és a KB Titkárságba került emberek csoportja.⁵

Elemzésünket a karriertípusok problémakörével indítjuk.

A két alapvető karriertípus: a rekrutáltak és a kooptáltak

A szovjet és a kelet-európai rendszerek politikai elitjeit vizsgálva, a politikai vezetők karriertípusait keresve Bielasiak - Fleron nyomán - két alaptípust állít fel.⁶ Bielasiak aszerint tesz különbséget a karriertípusok között, hogy a politikai vezetővé válás előtt "politikai" vagy "nem politikai" (pl.gazdasági vagy műszaki) pályán dolgoztak-e a vizsgált személyek. A politikai pályán induló, működő, majd előlépő típust rekrutáltak, a "kívülről" érkezettekét kooptáltak nevezi el Bielasiak, majd ezután azt feltételezi, hogy a szovjet és kelet-európai társadalmak politikai elitjei a modernizálódás, a társadalmi munkamegosztás kiterjedése, az egyes társadalmi alrendszerek hatékonyságának növelésére irányuló igények és követelmények következményeként a szakértelem és a szakértők politikai elitbe való beemelésével próbálnak meg e követelményeknek megfelelni. E feltételezés alátámasztására a vizsgált pártok Központi Bizottságaiban veti össze Bielasiak a rekrutált és a kooptált vezetői típusok számát azt állítva, hogy a feltételezett expertizálódási ("szakértelem-beépítési") folyamat létét a kooptáltak arányának növekedése jelzi. Noha alapvető kérdésekben nem értünk egyet Bielasiak álláspontjával,⁷ - az alábbi, tőle vett idézet gondolatát elfogadva - típusait mégis átvehetőnek tartjuk:

¹ F. Fleron: Representation of Career Types in the Soviet Political Leadership, in: *Political Leadership in Eastern Europe and the Soviet Union* ed. R.B. Farrel 1970. London, 108-139.o.

J. Bielasiak: Modernization and Elite Cooptation in Eastern Europe, 1954-1971. in: *East European Quarterly*, Vol. XIV., No. 3. (1980), 345-369. o.

² John P. Willerton, JR.: Patronage Networks and Coalition Building in the Brezhnev Era, in: *Soviet Studies*, Vol. XXXIX. No. 2. (April 1987), 175-204. o.

³ John H.Kress: Representation of Positions on the CPSU Politburo, in: *Slavic Review*, Vol. XXXIX. (June 1980), 218-238. o.

⁴ Ebben tehát egyetértünk Kress álláspontjával: id. mű 236. o.

⁵ A mintáról és az adatainkról lásd: Nyíró András: A párt vezető testületei a határozatok tükrében, illetve: Szakadát István - Szakadát László: A magyar kommunista párt Politikai Bizottságának és Titkárságának egymáshoz való viszonyáról (az adatok tükrében)

⁶ F.Fleron: Representation..., J.Bielasiak: Modernization...

⁷ Egyrészt a politikai uralom racionalitási igényét szerintünk nem a vezetők szakértelmének növelése, hanem a Max Weber által leírt elvek szerint működő bürokratikus apparátusok működtetése elégít(he)t ki. Másrészt a Központi Bizottságot - a Bielasiak által

"Azok a személyek, akik kizárólag a politikai szektorban futó karrierutakon haladnak, nagyobb mértékben támaszkodhatnak ideológiai vagy hatalmi szempontokra, mint a gazdasági vagy műszaki vonalon képzett elit tagjai. Így aztán állhatnak bár ugyanazon helyen a párt- vagy állami szervezetben az egyes személyek, különböző képzettséggel a hátuk mögött eltérő megközelítéseket, megoldási módokat hangsúlyozhatnak."⁸

Bielasiak típuspárja bizonyos korlátok között igen jól alkalmazható, sőt az általa hivatkozott expertizálódási folyamat is megfigyelhető a Kádár-rendszer történetében. Az 1956-ban induló Kádár-vezetésbe már a hetvenes évek közepétől kezdve - bár igazán számottevő mértékben csak a nyolcvanas években - beépülnek a kooptált típusba tartozó politikusok az addig számarányában és befolyásában egyaránt domináns rekrutáltak mellé. Az 1988 májusi pártértekezleten aztán a kooptáltak csoportja adja a háttértámogatást a Kádárt és csoportját megbuktató "új" rekrutáltak Kádár ellen összefogó csoportjának.⁹ Ennek szemléltetésére elégnek érezzük a pártértekezleten illetve az azt megelőző pártkongresszuson megválasztott vezetés összetételét megnézni.

1985 márciusában az "öreg" rekrutáltak egyértelmű dominanciája mellett még éppen csak feltűnnek a kooptáltak és az "új" rekrutáltak:

"öreg" rekrutáltak: Kádár János, Aczél György, Gáspár Sándor, Németh Károly, Sarlós István, Lázár György, Losonczy Pál, Havasi Ferenc, Óvári Miklós

"új" rekrutáltak: Grósz Károly, Berecz János (csak titkár), Szűrös Mátyás (csak titkár),

kooptáltak: Maróthy László, Hámori Csaba, Pál Lénárd (csak titkár), Horváth István (csak titkár),

kevert típus: Szabó /1924/ István.¹⁰

1988 májusa után pedig a "trónfosztást" véghez vivő "új" rekrutáltak (Grósz Károly, Berecz János, Pozsgay Imre, Lukács János, Nyers Rezső, Szűrös Mátyás) mellett már jelentős számban ott vannak a kooptáltak is (Hámori Csaba, Tatai Ilona, Iványi Pál, Németh Miklós, Csehák Judit, Fejti György, Pál Lénárd).

1. kiegészítés: a stigmák

A rekrutált típus elé tett jelzők azonban jelzik azt a problémát, hogy ez a típuspár nem tud elég segítséget adni a politikai történések, változások megértéséhez. Másrészt igazából csak a pártállam viszonyainak megszilárdulása után és konszolidált, stabil helyzetekben helyénvaló a két típus elkülönítése. Minél hosszabb időszakot vizsgálunk, annál kevésbé van meg a lehetősége annak, hogy a politikai dinamikát, pl. az egymást követő "politikai generációk" vagy a különböző politikai csoportok eltérő vonásait megragadhassuk. Túlzottan statikus modellt tudunk csak alkotni ezáltal.

Még komolyabb problémának érezzük azonban azt - amire már tettünk utalást -, hogy ez a típuspár kizárólag a megszilárdult pártállami keretek és konszolidált viszonyok között jellemzi-jellemezheti a politikusi karriereket. Így egyrészt nem tudjuk vele a pártállam kialakításakor színre lépő (és e viszonyok megszilárdulása után is még nagyon sokáig ténykedő) politikustípusokat leírni. Másrészt viszont a - nem túl gyakori, ám következményeiben annál jelentősebb - konszolidálatlan, instabil (azaz a klasszikus pártállami keretektől eltérő) viszonyokat és ezek hatását sem lehet igazán megragadni Bielasik fogalmaival. Márpedig erre szükség van. Életútjuk során ugyanis egyes politikusokra ilyen-olyan "stigmák" ragadhatnak, amelyek a politikusi pályafutásuk során a felemelkedés egyik, ha nem a legfontosabb tényezőjévé válhatnak, és ezek a "jelek" leginkább a klasszikus viszonyoktól eltérő helyzetekben keletkeznek. A "jó elvtárs" értékmérője koronként, helyenként nagyon erősen változhat ugyan, de mindez nem kérdőjelezi meg a stigma mint olyan létét, és olykor egy-egy ilyen "stigma" mindennél többet érhet adott pillanatban. Az "ő még látta Lenint" típusú érdemek a látszatnál erősebb tényezőkké válhatnak egyes karrierok során.

---

felvetett szempontból - teljesen súlytalan testületnek ítélve lényegtelennek tartjuk annak összetételét így és ezért vizsgálni. Az már egy másik kérdés, hogy az államszocializmusban olyannyira kiterjedt bürokrácia miért nem teremt igazán racionális uralmat, de ennek kifejtésére itt nincs mód.

⁸ Bielasik: Modernization.... 348. o.

⁹ Ezt a mozzanatot fontosnak, bár nem igazán a témánkba vágónak tartjuk. Számukat tekintve bármilyen "nagy arányra" is tesznek szert a "kooptált" politikusok a csúcsvezetésen belül a nyolcvanas évek végére, a döntő politikai tényezők jobbára ezután is a "rekrutáltak" közé tartoznak.

¹⁰ Még élesebbnek tűnhet a kontraszt, ha megemlítjük, hogy a felsorolt nevek közül Grósz, Berecz, Szabó, Horváth, Pál, éppen az 1985-ös kongresszuson kerül a felső szintre, sőt Szűrös is csak 1983 óta tagja a Titkárságnak.

A magyar kommunista párt 1945 utáni történetét nem lehet megérteni pl. a moszkvai-hazai stigmapár ismerete nélkül, de ugyanilyen vonásnak minősíthetjük az illegális kommunista párttagságot, a II. világháború alatti ellenállásban való részvételt, a szociáldemokrata múltat, az 1956-os "helyállást", stb.¹¹ Fontos megjegyeznünk, hogy ez nem feltétlen jelent politikai különbségeket a különböző politikuscsoportok között. A moszkoviták csoportján belül pl. 1953 és 1956 között Rákosi és Nagy Imre a politikai skála két szélére kerül annak ellenére, hogy - mint később látni fogjuk - ugyanazon karriertípusba sorolható a pályájuk (hivatásos forradalmárok), és ugyanazon stigmatikus csoportba tartoznak (moszkoviták).

Összegezve tehát a Bielasiak-féle karriertipológiáról leírtakat egyrészt ki kell egészítenünk azt még a "rendszer létrehozó" politikusok típusával vagy típusaival, másrészt a főtípusokba tartozó politikusokat tovább kell csoportosítanunk a legkülönbélebb stigmák alapján.

Egy új karriertípus: a hivatásos forradalmárok

A "nagy alapítók" tipizálásához elegendőnek érezzük a hivatásos forradalmár főtípus felállítását. E típus jellemzői:

- Hosszú illegális kommunista párttevékenység;
- többszörös, sokszor igen hosszú börtönbüntetések, internálások, letartóztatások¹²;
- a Szovjetunió (Szovjet-Oroszország) történelmi küldetésébe, a kommunista világmozgalmat irányító szerepének jogosságába vetett hit;
- az illegális pártmunka végzése során megkövetelt, szigorú konspirációs szabályok elfogadása és betartása;
- a "párt által meghatározott" legkülönbélebb feladatok végrehajtása (pl. külföldi illegális munka vagy a világháború időszakában a fegyveres harcokban, ellenállásban való részvétel, stb.).

Hogy ez a típus mennyire fontos, azt mutatja az a tény, hogy 1945 után a PB szinte kizárólag hivatásos forradalmárokból áll, és még hosszú ideig jelentős szerepet játszanak e típus reprezentánsai.¹³

Az így nyert három alaptípus illetve a kiegészítő stigmák alkalmazásával már jobban leírhatónak érezzük a politikusi karriereket.

2. kiegészítés: a patrónus-kliens viszonyok

Am a javasolt kiegészítések után sem tudhatunk minden politikai karriert megmagyarázni. Az eddigiek alapján pl. teljesen érthetetlen az 1950-51-től a felső vezetésbe kerülő fiatalok karrierje¹⁴ vagy mondjuk 1975-ben Maróthy László PB-be kerülése (33 évesen) valamint Tatai Ilona, Iványi Pál karrierje 1988-ban (egy nagyvállalat vezetőjének illetve a fővárosi tanács elnökének pozíciójából¹⁵).

---

¹¹ Hogy mennyire stigmaként működik mindez, arra két, a "szociáldemokrata múlttal" kapcsolatban idézünk visszaemlékezéseket egykori PB-tagoktól:

"Marosán is, én is szociáldemokrata múlttal rendelkezünk, s gondolom, az akkor szóba jöhető volt szociáldemokraták közül kerestek valakit helyette a vezetésben; részben ezzel magyarázható, hogy rám esett a választás."

Nyers Rezső: Visszapillantás az 1968-as reformra. Ferber Katalin és Rejtő Gábor interjúja, in: *Valóság* 1988/8, 9.o.

"A KB kibővítésével kapcsolatban Kádárral sok szót váltottunk a volt szocdemekről.

Nem lehet egységről beszélni, egységes pártot létrehozni, ha nem tudunk egységre jutni azokkal a volt baloldali szocdemekkel, akik értékes erőt képviselnek.

November végén az erre irányuló kísérlet ...csődöt mondott...Most három hónap múlva újból előtérbe került ez a kérdés.

Tulajdonképpen csak ketten vagyunk: Rónai és én, és egy minisztérium élén Nyers. Minden tárgyalásom csődöt mondott,... csak Szurdit tudtam rábeszélni..."

Marosán György: A tanuk még élnek, Hírlapkiadó Vállalat 1989, 201. o.

¹² Amikor 1945 májusában felállítják a Politikai Bizottságot, akkor a 11 PB-tag addigi élete során 55-60 évet ült már börtönben.

¹³ A legbefolyásosabb politikusok e típusból valók: pl. Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Gerő Ernő, Kádár János (hogy csak az első emberek közül válogassunk).

¹⁴ Dénes István, Házi Árpád, Piros László, Ács Lajos, Szalai Béla, Földvári Rudolf, Hegedűs András, Hidas István, Kristóf István illetve "csak" titkárként Vég Béla, Egri Gyula, Matolcsi János.

¹⁵ Mindkét pozíció PB-ben való "szereplése" teljes mértékben egyedülálló jelenség a magyar, de azt a kijelentést is megkockáztatjuk, hogy valamennyi szovjet-típusú rendszer történetében

Bár az idézett példánk egy szempontból jelentősen különbözik egymástól, az azonban mindegyikükben közös vonás, hogy létükben mutatják a patrónus-kliens viszony jelentőségét a pártállam keretei között.¹⁶ Hivatkozott példánk egyébként nagyon szemléletesen mutatják még a patrónus-kliens viszony egyik fontos vonását is: a kliens önálló politikai súlytalanságát. A Rákosi által kiemelt fiatalok teljesen nyomtalanul eltűnnek a politikai színtérről a Rákosi-rezsim bukása után,¹⁷ de Maróthy, Tatai, Iványi is azonnal sebezhetővé válik, mihelyst bukik a patrónusa (Kádár illetve Grósz).

3. kiegészítés: a pozíciók hatalmi potenciálja

Bár az eddig ajánlott fogalmakkal már értelmezhetjük a karrierék túlnyomó részét, még így is vannak olyan esetek, amikor a csúcsra jutást másként kell magyaráznunk. A legjobb példa erre Kopácsi Sándor felemelkedése 1956 őszén. Bekerülése az akkori forradalmi helyzetben kulcspozíciónak számító budapesti rendőr-főkapitányságával magyarázható. Egyébként ez egy egyszerű, sokdrangú poszt, ami sosem jár PB-tagsággal. Természetesen fontos Kopácsi Nagy Imre melletti kiállása is (ennyiben tehát patrónus-kliens viszonyról is szó van), de az elsődleges tényező mégis csak a pozíció - akkori - jelentősége.

Némileg másként kell értelmeznünk, de Lukács János esete is a pozíció mint olyan felemelkedést támogató szerepére mutat rá. Bár a pártszervező titkári poszt mindig is a legfontosabb pozíciók közé tartozik, mégis amikor Lukács Jánost nevezik ki e posztra 1987 júniusában, érezhetően rövid életű, másdrangú szerepet szánnak neki az őt felemelők.¹⁸ Lukács csak egy kompromisszumos figura a "nagyok" harcában. Az igazi tét ekkor az addigi főtitkár-helyettes és pártszervező titkár, Németh Károly (és vele együtt talán egy kicsit Kádár János) meggyengítése, ezért a főtitkár-helyettesi és a pártszervezői titkári posztokat újból szétválasztják, és Németh Károlyt a befolyás nélküli, reprezentatív Elnöki Tanács elnökének székébe buktatják. Ebben a helyzetben nevezik ki az addig szinte teljesen ismeretlen Lukács Jánost pártszervező titkárnak. Ráadásul ugyanekkor a pártszervező titkár alá rendelt Párt- és Tömegszervezetek Osztályának vezetőjét is KB-tagdá kooptálják. Ez a mozzanat szintén Lukács János gyöngítésének szándékára utal. A sűrű politikai történések, a Kádár-ellenes puccs megszervezésének feladatai azonban rövid idő alatt a pozíciójának megfelelő helyre emelik Lukácsot a hatalmi hierarchiában.¹⁹ A pozíció tehát "hatalmat ad" a betöltőjének.²⁰

A karrierállomás, azaz a PB-tagság és a karriert befutó személy által birtokolt pozíció kapcsolata persze az előző példán túl, általánosabban is elemezhető (és ez vezet el minket a bevezetőben feltett 2. kérdéskör boncolgatásához).

A pozíciók elemzése

A csúcsra jutott emberek által betöltött pozíciókat összegyűjtve legalább két kérdésre kereshetünk, és kaphatunk választ. Egyrészt találhatunk bizonyos szabályszerűségeket a PB-tagságot viselő emberek által birtokolt pozíciók gyakoriságában. Kissé leegyszerűsítve azt mondhatjuk erre, hogy a leggyakoribb és ezért fontos pozíciókat (a vezetés belső magját) kaphatjuk meg ezáltal. Másrészt találhatunk olyan pozíciókat,

---

¹⁶ Az említett különbség rendkívül lényeges, de megint csak nem a témánkba vágó problémára utal, ti. arra, hogy teljesen monokratikus-e a vezetés, azaz az első titkár áll-e egyedül az uralmi hierarchia csúcsán, vagy az utóbbi többpólusú, azaz vannak-e rivális és egymást korlátozó politikai tényezők a felső vezetésben. A "Rákosi-bébi" illetve Maróthy PB-be kerülése az előbbi, míg Tatai, Iványi tagsága az utóbbi esetet példázza.

A hatalom megosztásának alkalmazott elvét Max Weber szellemében használjuk. Lásd:

Max Weber: Testületi elv és hatalommegosztás
in: Gazdaság és társadalom, KJK, 1987, 275-285.o.

¹⁷ Két gyenge kivétel van csupán: Egri Gyula megyei 1. titkári posztig jut a Kádár-rendszerben, míg Hegedűs András fél-ellenzékiként bukkan fel a hetvenes-nyolcvanas években (gyakorlatilag marginális szerepet játszva).

¹⁸ Lukács addig csak egy egyszerű megyei 1. titkár.

¹⁹ 1988 májusában be is kerül majd a Pb-be.

²⁰ Ez nem mindig van így. A Kádár-rendszerben például - valószínűleg egyedülálló módon a kelet-európai rendszerek történetében - a kulturális titkári poszt sokáig erősebb az ideológiai titkár pozíciójánál. Ez tulajdonképpen Aczél György különös szerepének tulajdonítható. Ám amikor 1985-ben Pál Lénárd kerül Aczél helyére (valószínűleg a fentebb leírt koerográfia alapján, csak éppen most Aczél meggyengítése végett), akkor rövid idő alatt átcsúszik a hatalom az erősebb személyiségű és feljövőben lévő Berecz János, ideológiai titkár kezébe.

pozíció-sorokat, azaz mobilitási csatornákat, amelyeken keresztül - adott feltételek, viszonyok esetén - a csúcsra lehet jutni.²¹

Mindkét kérdés esetén azonnal adódik egy-egy sztereotíp válasz, amiket mi sem tudunk majd megcáfolni a későbbiekben, csupán csak a válaszok árnyalását tudjuk javasolni. De mit is felelhetünk a kérdéseinkre nagy általánosságokban?

Először is azt, hogy a Politikai Bizottság és a Titkárság - közös tagjaik révén - rendkívüli módon összefonódik egymással. Általában a Politikai Bizottság majd' felét a titkárok teszik ki. A titkárok mellett aztán még PB-várományos posztoknak szokás tartani az államhatalmi, államigazgatási főpozíciókat (a miniszterelnök és egy-két helyettese, az Országgyűlés, az Elnöki Tanács elnöki posztját, esetleg néhány kulcstárcát a kormányból), és néhány társadalmi szervezet vezetőjét (pl. szakszervezeti főtitkárt, elnököt, az ifjúsági mozgalom első emberét).

Az előrejutásra is adódik bevett séma (ha a Politikai Bizottságot tekintjük a legmagasabb szintnek). A Politikai Bizottságba az előbb felsorolt pozíciók megszerzése révén lehet bekerülni. Azelőtt pedig KB osztályvezetői, megyei 1. titkári esetleg miniszteriális posztokat kell birtokolni, amely funkciókba KB osztályvezető-helyettesi rangból, megyei pártvezetésből, társadalmi szervezetek felső vezetéséből lehet bejutni.

Az így vázolt kép nagyvonalakban igaz is, nem árt azonban néhány pontosítást tennünk.²² Ebben a témakörben is ugyanúgy korszak- és helyzetfüggőek a pozíció-eloszlásokban található szabályszerűségek, mint ahogy korábban azt már bemutattuk a személyes előmenetek elemzésekor.

A Politikai Bizottságba bekerült pozíciók

Először is nézzük meg, milyen pozíciók alkotják az átlagos ("statisztikai") Politikai Bizottságot!²³ Természetesen igaz az, hogy a titkárok uralják a Politikai Bizottságot is. A Rákosi-korszakban hosszabb ideig csak 3 titkár nem lesz PB-tag²⁴ (Matolcsi János, Vég Béla, Egri Gyula), de a Kádár-korszakban is domináns helyzetben vannak a titkárok a PB-n belül, ahogy azt a Politikai Bizottságban eltöltött idő százalékos arányai mutatják:²⁵

A titkári pozíciók PB-n belüli idejének arányai a Kádár-korszakban

gazdasági titkár	88.5 %
kulturális titkár	72.7 %
ideológiai titkár	50.4 %
adminisztratív titkár	70.0 %
szervező titkár	72.0 %
külföldi titkár	49.0 %

Ha ezekhez hozzávesszük még azokat a pozíciókat, amelyek legalább 50%-os arányt értek el, akkor bemutatott adataink az előzetes várakozásokat igazolják vissza.

A PB-be került és 50% feletti arányt elért pozíciók

miniszterelnök	83.7 %
----------------	--------

²¹ A mobilitási csatornák feltárásában úgy kell előre haladnunk, hogy "időben hátrafelé megyünk" a csúcsra jutott emberek által betöltött gyakori pozíciók keresésében. Az egymásra következő mobilitási szinteket tehát a csúcstól indított "ráklépésekkel" érhetjük el.

²² Itt kell megjegyeznünk, hogy a következőkben sajnos mi sem tudjuk a kielégítően pontos képet megrajzolni, mert egyrészt a korrekt elemzéshez szükséges adatbázisunk még nem teljes (mégma nem is hiányzik olyan sok adat), másrészt az elemzéshez szükséges számítógépes adatfeldolgozási és lekérdezési munkákat még nem fejeztük be.

²³ A félreértések elkerülése végett jelezzük, hogy a PB-n belüli gyakoriság magas arányából nem vonjuk le automatikusan azt a következtetést, hogy ezek lennének a legerősebb pozíciók is egyben.

²⁴ Egy féléves időszakra csak titkárként szerepel még Hegedűs András és Dénes István is, de ők rövidesen bekerülnek a Politikai Bizottságba is.

²⁵ Ezt a fajta megoszlást csak a Kádár-korszakra tudtuk kiszámolni, mert csak ekkorra tudtuk legalább részben megnyugtatóan tisztázni a felügyeleti területek megosztását a Titkárság tagjai között. Erről a problematikáról egyébként lásd: Jerry F.Hough: Gorbachev Consolidating Power, in: *Problems of Communism*, Vol. XXXVI. (July-August 1987), 21-43. o.

miniszterelnök-helyettes	93.1 %
szakszervezeti főtitkár	69.6 %
Országgyűlés elnöke	54.2 %
Budapesti 1.titkár	71.9 %

Az előzetes várakozásoknak megfelelően tehát tényleg ott vannak a belső magban a titkárok, az állami csúcsszervek vezető pozíciói, a szakszervezeti főtitkár, a Budapesti 1.titkár. Érdekes azonban itt néhány megjegyzést tennünk!

Csupán a rend kedvéért említjük meg, hogy egyetlen tisztség betöltője tagja végig a Politikai Bizottságnak: az első titkár.

A titkárok magas számarányát itt nem kommentáljuk.

Nem derül ki a pusztá százalékarányokból, ezért fontos megjegyeznünk, hogy 1952-től, Rákosi miniszterelnökségétől kezdve a vizsgált korszak végéig mindig PB-tag a miniszterelnök. Nyilvánvalóan kulcspozíciónak számít ez a poszt is.

Az még nem igazán meglepő, hogy a Rákosi-korszakban legalább egy miniszterelnök-helyettes szinte állandóan PB-tag,²⁶ ám az már igen, hogy mindez a kádári időszakra is igaz. Ez a tény különösen annak fényében bírhat jelentéssel, ha tudjuk, hogy Kádár a 70-es évekre már teljesen "szétválasztja" a párt- és állami funkciók birtoklását, és ekkortól szinte alig van állami beosztású ember a Politikai Bizottságban.²⁷

Ki kell emelnünk a Budapesti 1. titkár "PB-esélyes" pozícióját. A 40-50-es években ez a poszt gyakorlatilag része a Titkárságnak úgy, hogy az egyik titkársági tag ezt a posztot kapja felügyeleti területéül és beosztásául egyaránt.

Itt érdemes megemlítenünk egy fontos hiányhelyzetet is. Gyakorlatilag nem fordul elő az, hogy megyei szintű vezető kerüljön be a Politikai Bizottságba. Érdekes módon a kivételek 1956 után valók (Cseterki Lajos 1962-ben, Hámori Csaba és Vastagh Pál 1989-ben).

Az Országgyűlés elnöki posztja elég magas arányban szerepel a PB-ben, de ehhez azért tudnunk kell azt - ami persze a számokból nem derülhet ki -, hogy ezt a posztot "gyenge", kis tekintéllyel rendelkező politikusok töltik be mindvégig. A Rákosi-korszakban szociáldemokrata múlttal rendelkező személyre vannak kiosztva, míg Kádárnál egyfajta - a visszavonulást biztosító - reprezentatív posztként funkcionál (Rónai Sándor illetve Kállai Gyula, Apró Antal és Sarlós István).

*****

Az egész vizsgált periódusra vonatkozó eloszlás azonban változó képet mutat, ha a két fő korszakra megbontva nézzük az adatokat.

Ami a legfeltűnőbb különbség, az az erőszakos szervezetek vezetőinek nagyarányú szereplése Rákosi Politikai Bizottságában illetve fokozatos kiszorulása Kádár hatalmának kiépülésével (a HM részesedése 71 illetve 29%, míg a BM-é 82 illetve 15% a két korszakban).²⁸

Az sem derül ki a bemutatott adatokból, hogy a Rákosi-korszakban - és a Kádár-korszak legelején - igen nagy a PB-tagok funkcióhalmozása (PB-tag, titkár és miniszterelnök-helyettes vagy miniszter vagy osztályvezető valaki egy személyben).

Ugyancsak éles a két korszak közötti választóvonal a tekintetben, hogy 1956-ig igen sok osztályvezető is szerepel a PB-ben, míg ez Kádár alatt csak ritka kivételként fordul elő (és az is csak a kezdeti időszakban).

Vannak kifejezetten PB-tagoknak járó díszfunkciók, ami azt jelenti, hogy ezek a pozíciók csak PB-tagokat illethetnek meg (akik viszont nem viselik túl sokáig e funkciókat). Tipikusan ilyen poszt a pártelnöki vagy az államminiszteri beosztás, és részben értelmezhető így is a főtitkár-helyettesi pozíció.

Bármilyen meglepőnek is tűnhet, Kádár az a vezető, aki szeret sokáig meghagyni gyenge posztokon PB-tagokat.²⁹ Ennek természetes következménye az, hogy több, kis arányszámmal rendelkező poszt fordul

²⁶ Az pártállam kialakításának és megszilárdításának időszakában ez "természetes" is, hiszen a "mini-perszonálúniókon" keresztül építhető fel legjobban az új uralmi rend.

²⁷ A közölt adatokból nem látszik, hogy 1956 novemberétől 1987 júniusáig 100%-os ez a poszt.

²⁸ A PB "militarizálásának" csúcspontja 1950, amikor egyszerre van bent a Politikai Bizottságban a belügyminiszter (Kádár János), a honvédelmi miniszter (Farkas Mihály), az egyik honvédelmi miniszter-helyettes (Szabó /06/ István), a belügyminisztériumi államtitkár (Zöld Sándor), az Államvédelmi Hatóság Határőrségének parancsnoka (Piros László) valamint a hadiiparért is felelős kohó- és gépipari miniszter (Zsófnyecz Mihály).

meg Kádár PB-jében. Ezzel szemben Rákosinál nincsen gyenge pozíciójú PB-tag. Vagy bukik az illető vagy erős pozíciót birtokolva PB-tag marad.

A pozíciók tipizálása, az 1. ráklépés

Az egyes pozíciók PB-idejének százalékos arányszámait alapján elhatárolt pozícióhalmazt érdemes még egy újabb szempont szerint is elemeznünk. Vannak ugyanis köztük olyanok, amelyek másként kapcsolódnak a Politikai Bizottsághoz, mint a többiek.

Az eddigieken túl vizsgálhatjuk még azt is, hogy a szóbanforgó posztokon lezajló személycserék során PB-tagtól PB-tag veszi-e át a "stafétabotot" vagy "külső" személy birtokába kerül-e az adott pozíció, illetve ez utóbbi esetben bekerül-e az új pozíció-birtokos a PB-be vagy sem. Ha PB-n kívüli személy kapja meg az általában PB-tagságot érő pozíciót, és utána a Politikai Bizottságba is bekerül, akkor ezt a posztot nyugodtan nevezhetjük egy mobilitási csatorna egy lehetséges végpontjának. Ezzel szemben ha olyan pozícióról van szó, amelyet betöltői a PB-n belül adnak át egymásnak, akkor ez nyilván nem lehet mobilitási állomás (inkább a vezetés szűkebb magjáról beszélhetünk ebben az esetben). Végül előfordulhatnak olyan pozíciók is, amelyek bizonyos időszakokban nem kerülnek be a Politikai Bizottságba.³⁰

E szempont alapján átnézve a PB-pozíciókat, először nyilván a 100%-hoz közeli arányokkal bíró posztokról kell megállapítanunk, hogy azok Politikai Bizottságon belüli pozíciók, tehát nem mobilitási állomások (első titkár, miniszterelnök, miniszterelnök-helyettes).

A Budapesti 1. titkár pozíciója viszont az egyik legtipikusabb mobilitási állomás. E poszton az új kinevezéseket fele részben PB-n kívüli politikusok kapják, akik aztán rövidesen (esetleg egyidőben) bejutnak a Politikai Bizottságba is.³¹ A poszt "mobilitási" jellegét mutatja az is, hogy ebben a pozícióban fordul meg a legtöbb személy a Politikai Bizottságban.³²

Ehhez hasonló pozíció még a titkári beosztások közül a gazdasági és (egy kicsit gyengébb formában) a kulturális titkári poszt³³ (Fock Jenő, Nyers Rezső, Havasi Ferenc és Németh Miklós illetve Szirmai István, Aczél György és Óvári Miklós kívülről kerül be a PB-be).

Más a helyzet a többi titkári beosztással. A külügyi, az adminisztratív és a szervező titkári pozíciók betöltői (egy-egy kivételtől eltekintve) vagy már PB-tagként veszik át ezt az új beosztásukat, vagy pedig mindvégig kívül maradnak a PB-n.

A külügyi titkári posztot egy ideig (Komócsin Zoltán 1974-es haláláig) csak PB-tagok birtokolják, ezután viszont egyik külügyi titkár sem lesz a Politikai Bizottság tagja.

A szervező titkári poszt hosszabb ideig és még erősebben a Politikai Bizottsághoz kapcsolódik (bár van egy kivétel: Lukács János, aki titkárként válik PB-taggá), hiszen csak egy 8 éves időszakra kerül ki ez a poszt a Politikai Bizottságból (Pullai Árpád és Borbély Sándor titkársága alatt). Egyébként mindig a vezetés második embere birtokolja ezt a posztot.³⁴

Az adminisztratív titkári pozíció hasonlít a szervező titkár posztjához. Itt is csak egy kivétel található (Korom Mihály 1980-as PB-be való bejutása), és 3-3 személy tölti be ezt a funkciót vagy végig PB-tagként vagy végig azon kívül maradva.

E három utóbbi pozíció tehát nem minősíthető mobilitási lépcsőfoknak. Különböző okok miatt olykor a vezetés belső magjához tartoznak e posztok, olykor pedig kívül rekesztik e pozíció birtokosait a PB testületéből.³⁵

---

²⁹ Ennek legjobb példája Fock Jenő esete, akit az 1975 márciusi kongresszuson még miniszterelnökként megválasztanak PB-tagnak, majd két hónappal később az állami beosztásából leváltják, s így közel 5 éven át nyugdíjasként marad a Politikai Bizottságban.

³⁰ Itt fontos az "időszakos" jelző, hiszen más periódusokban ezek a posztok mobilitási állomásként funkcionálnak. Különböznem érhetnének el magas PB-arányszámot.

³¹ Rajk László, Földvári Rudolf, Kovács István (1955-ben), Hidas István, Biszku Béla, Gáspár Sándor (1959-ben), Németh Károly, Méhes Lajos, Grósz Károly és Jassó Mihály. Velük szemben heten veszik át PB-tagként ezt a posztot, és négyen maradnak a PB-n kívül vele.

³² Az elemzett időszak alatt e tisztséget betöltő 21 személyből végül is 17 szerepel a Politikai Bizottságban ezzel a pozícióval.

³³ Megint csak a Kádár-rendszerre igazak az alábbi fejtegetések.

³⁴ Még erősebb lehetne ez az összefüggés, ha azt is figyelembe vennénk, hogy a pozíció említett 8 éves PB-n kívül rekedésének ideje alatt az akkori második embernek számító Biszku Béla (aki az adminisztratív titkári területért felel) a szervező titkár PB-beli felettese. Emiatt aztán Biszku minősíthetnének felsőszintű szervező titkárnak is, de jelen tanulmányunkban - az ebből a lépésből fakadó bonyodalmak miatt - ettől eltekintünk.

³⁵ Az okok megválaszolásához már konkrét politikatörténeti elemzések lennének szükségesek.

Az ideológiai titkári poszt nem mutat tiszta szabályszerűséget. Ami említésre méltó lehet vele kapcsolatban az az, hogy itt van a legtöbb PB-n kívül rekedt pozíciót betöltő személy (Pullai Árpád, Győri Imre, Barabás János és Óvári Miklós).

*****

A Politikai Bizottságba történő bejutás vizsgálatát az előző szemponttal gyarapítva megnézhetjük általában is, hogy milyen azon pozíciók eloszlása, amelyekből közvetlenül bekerülnek a PB-be az új tagok. Az eddigi korszakolás kiegészítésével egymástól jól elkülönülő és igen "erős" szabályszerűségeket találhatunk a közel 100 bekerülést vizsgálva. Érdekes itt a Rákosi- és Kádár-korszakok mellett elkülönítenünk a két "korszakalkotó" politikai bukása utáni rövid - utódlási és egyéb harcoktól terhes - átmeneti időszakokat is (egy típusba sorolva őket).

Az "interregnumok" időszakának legfőbb jellegzetessége, hogy a "gyenge", "ritka" bekerülési pozíciók szinte mindegyike ezekben az időszakokban tűnik fel.

1956 júliusában a nagybeteg Révai József komoly pozíció nélkül kerül be újból a Politikai Bizottságba, aztán októberben az egész Nagy Imre vezérkar az "utcáról érkezik" a Politikai Bizottságba (filozófusként, újságíróként, kutatóként, rendőrkapitányként, nyugdíjasként).

Kádár bukása után is a fentiekhez hasonlóan kerülnek a PB-be "mezei posztokról" (nyugdíjasként, vállalati igazgatóként, fővárosi tanácselnökként, megyei 1. titkárként).

Ennek persze megvan a maga oka. A vezetés monokratikus időszakában (tehát a klasszikus pártállam viszonyai között) az első titkár igyekszik megakadályozni alternatív politikai csoportok létrejöttét illetve erős politikai személyiségek színre lépését. Ha adott esetben azt már nem tudja "kivédni", hogy egy erős egyéniség a felső szintre kerüljön (aki ezáltal az első titkár lehetséges utódjaként tűnhet fel), arra még nagyon sokáig maradhat ereje, hogy ne engedje meg azt, hogy a "potenciális trónkövetelő" saját embereit fontos pozíciókba helyezhesse. Amikor pedig bukik (esetleg meghal) az első titkár, akkor - ha nem valamelyik volt kliense követi őt - az új vezetőnek a politikai hierarchia "mélyéről" kell (mert csak onnan lehet) felhozni a saját embereit.

A többi bekerülő pozíció eloszlása már más szabályszerűségeket mutat. Természetesen kiugróan magas a titkárként a PB-be kerültek aránya mindkét korszakban (11 illetve 13 alkalom). Különösen így van ez akkor, ha a titkárok közé soroljuk a Budapesti 1. titkár pozícióját is (4 illetve 6 alkalom).

Korábban már jeleztük, így itt csak megismételhetjük, hogy a Rákosi-éra alatt gyakran előfordul az, hogy a titkári és az osztályvezetői posztok "összecsisznak" (egy személy birtokolja ezeket). Ez látszik a bekerülési pozíciók eloszlásán is (4 alkalom).

Az is a Rákosi-korszak sajátossága, hogy az "egyszerű" osztályvezetők is felkerül(het)nek a felső szintre. 5 osztályvezető kerül be Rákosi alatt a PB-be, míg Kádárnál ez csak a kezdés kielezett helyzetében fordul elő 2 alkalommal.

A kádári válogatás sajátossága viszont az, hogy a hetvenes évektől kezdve igyekszik minél "reprezentatívabb" Politikai Bizottságot összeállítani (a társadalmi és egyéb szervezetek vezetőinek minél szélesebb köréből válogatva a PB-tagokat). Ilyen "skála-bővítő" poszt a Hazafias Népfront főtitkári, a Társadalmi Szemle Szerkesztő Bizottságának, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának, az Elnöki Tanács elnöki, a KISZ 1. titkári posztja.³⁶

Mindkét korszakra jellemző, hogy néhány miniszteriális szintű poszt is szerepel a bekerülő csoportjában (ipari miniszter, az építésügyi miniszter 1. helyettese, művelődési miniszter, miniszterelnök-helyettes, kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter, stb.), ám ezekkel kapcsolatban csak két rövid megjegyzést érdemes tennünk.

Egyrészt figyelemre méltó, hogy az Országos Tervhivatal elnöki posztjának birtoklója 3-3 alkalommal kerül be a Politikai Bizottságba. A pártállam gazdasági csúciszervének vezető pozíciója egy fontos mobilitási állomás.³⁷ Másrészt a korábban jelletteknek megfelelően ezen az elemzési szinten is hangsúlyosabb az erőszak-apparátusok vezetői pozícióinak jelenléte a Rákosi-korszakban (6 bejutást találhatunk a Kádár-korszak 2 bekerülőjével szemben).

³⁶ Utóbbi pozíció a 3-szoros bekerülésével már külön kiemelésre érdemes. Az egyik legfontosabb mobilitási csatorna az ifjúsági mozgalom hierarchiáján való előmenetel. Ennek egy lehetséges végállomása az itteni 1. titkári pozíció, amely szinte biztos csúcsra jutást eredményez, mégha nem is közvetlenül és azonnal.

³⁷ Ide soroljuk a 40-es években létezett Gazdasági Főtanácsot is, hiszen tartalmában és formálisan is e szerv volt a későbbi Tervhivatal elődje.

A 2. ráklépés

A mobilitási csatornák utolsó (azaz már közvetlenül a PB-be juttató) állomásait ismerve a következő lépés az ezeket megelőző mobilitási szint gyakori pozícióinak megkeresése kell legyen.

Először is nézzük meg, hogy honnan lépnek elő a legfontosabb PB-be vivő posztokra, mindenekelőtt a Titkárságba a csúcs felé menetelő politikusok. Az elemzett periódus közel 70 titkársági kinevezését vizsgálva újfent érdekes összefüggéseket találhatunk.

Legelőször azt kell megemlítenünk, hogy a titkári posztokra kerülők között - egy sajátos kivételtípustól eltekintve - gyakorlatilag nincsen olyan, aki "gyenge" pozícióból érkezne titkári beosztásába, és egyáltalán: nagyon kevés pozícióból rekrutálódnak a titkárok. Ez különösen a Kádár-korszak Politikai Bizottságához képest sokatmondó tény, hiszen oda azért be lehet kerülni "ritka" posztokkal is, és viszonylag széles skálája van a bekerülő pozícióknak is. Mindenesetre ez az összefüggés fontos adalék lehet a Politikai Bizottság és a Titkárság egymáshoz való viszonyának elemzésekor.

A részletesebb vizsgálatot kezdjük az említett kivételtípussal! Létezik 10-11 olyan titkári kinevezés, amely során gyakorlatilag poszt nélküli vagy viszonylag jelentéktelen posztot birtokló személy lesz a Titkárság tagja. Ezek az esetek azonban mind a két nagy kezdés időszakában találhatók (zömében 1945 tavaszán és kisebb részben 1957 elején), amikor érthetően nem lehet még komoly pozíciója az embereknek.

Ha a fenti esetektől tehát eltekintünk, akkor gyakorlatilag csak 1 "meglepő" tisztséget találhatunk a titkársági bekerülő pozíciók között, mégpedig a Fővárosi Tanács elnöki székét (Iványi Pál).

A maradék majd' 60 esetben mindössze 5 pozíciótípusból jönnek a titkárok:

A titkárok által kinevezésük előtt birtokolt pozíciók megoszlása

	Rákosi-korszak	Kádár-korszak
osztályvezető	11	13
Népszabadság főszerkesztő	1	4
minisztériumi vezető	6	13
megyei 1. titkár	1	4
Budapesti 1. titkár	2	3

Az eloszlás alapján az osztályvezetői pozíció kiemelkedő szerepének bizonygatását nem érezzük szükségesnek.

A kádári Titkárság miniszteriális bekerülőinek nagy száma annyiban félrevezető, hogy a 13-as szám végül is szétszóródik a különböző minisztériumok között. Csak a miniszterelnöki és a miniszterelnöki-helyettesi posztról jutnak be 3-3 alkalommal a Titkárságba.

Ami viszont az előzetesen elvártakhoz képest kicsit meglepő az az, hogy a megyei 1. titkári posztnak mégis olyan fontos szerepe, bár azért van egyfajta "mobilitási állomás" jellege a pozíciónak.

Említésre méltó még a Népszabadság "főszerkesztői" széke.³⁸ Legalább a Kádár-rendszerben ez az egyik lehetséges bekerülési pozíció.

Újra felbukkan a Budapesti 1. titkár posztja is. Bár a Titkárságba kevésbé e poszton át vezet az út, de azért a mostani adatok egyáltalán nem kérdőjelezik meg a poszt mobilitási állomás jellegéről korábban leírtakat. Sőt, ha átfutjuk azokat a pozíciókat is, amelyekből ebbe a székbe lehet ülni, akkor ez alapján még jobban megerősítve láthatjuk eddigi kijelentéseink igazát. A kép már nem annyira tiszta ugyan, mint amennyire a Titkárság esetében volt, de azért az a tény, hogy a "budapestiek" 1. embere az esetek felében KB titkári vagy osztályvezetői beosztásból érkezik (7 illetve 3 alkalommal), csak egy újbóli megerősítése annak, hogy a poszt önmagában is és a mobilitás szempontjából is igen jelentős.

³⁸ A Népszabadság a párt hivatalos napilapja. 1956 előtt Szabad Nép a neve. A főszerkesztő egyébként meghívottként részt szokott venni a Politikai Bizottság ülésein.

Megjegyzések a 3. ráklépés előtt

Eddig tulajdonképpen csak két lépést tettünk meg a mobilitási csatornák "feltárásában", elemzésében, hiszen a gyakoriságával foglalkoztunk. Két poszt, két állomás alapján nyilvánvalóan nem lehet még mobilitási csatornákról beszélni, ám itt mégis meg kell állnunk az elemzésünkben. A további lépések megtételéhez ugyanis hiányoznak alapvető adatok, így az eddig alkalmazott módszerünk már nem lenne tovább folytatható.³⁹ A hiányok pótlása esetén pedig - minél több lépést akarunk megtenni a mobilitási csatornák feltárásában, annál inkább - számítógépes feldolgozást kívánna az elemzés. Bár kutatásunk ebben az irányban halad, ma még előttünk állnak e feladatok. Addig is, most bemutatott részeredményeink talán szolgáltathatnak némi alapot a tudományos viták számára.

---

³⁹ Fontosnak tartjuk a kényszerpihenő módszertani jellegét hangsúlyozni. Más módon, azaz a rendelkezésre álló adatok egyes részeire figyelve természetesen rá tudnánk még mutatni más, fontos mobilitási állomáspontra, ám ezt a folytatást nem éreznénk elég korrektnek. A példa kedvéért itt újra - az egyszer már említett - KISZ-vezetői karrierpályára hivatkozunk. Ha csak a Kádár-rendszer KISZ 1.titkárainak előmeneteleit nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy e poszt betöltői - vagy még e tisztség birtokában vagy későbbi pályájuk során, de - kivétel nélkül feljutnak a csúcsra. Komócsin Zoltán, Maróthy László, Hámori Csaba KISZ 1.titkárként, Méhes Lajos későbbi időpontban és más tisztséggel kerül be a Politikai Bizottságba, míg Pullai Árpád, Horváth István és Fejtő György a Titkárságig jut el karrierje során.